

MEHMED BİN SİNÂNEDDİN-DELÎLÜ'L-İBÂD KİTAP KRİTİĞİ

Muhammed Felat AKTAN*

Osmanlı sahası klasik Türk edebiyatı ile ilgili çalışmalarıyla ön plana çıkan Abdulsamet Özmen, son çıkan kitabında Mehmed bin Sinâneddîn'in "Delîlü'l-İbâd" adlı eserini metin neşri doğrultusunda incelemiştir. XV. yüzyılın ortalarında yaşayan Mehmed bin Sinâneddîn ile ilgili kaynaklar sınırlı olup doğum tarihi ve yılı hakkında bibliyografyalarda bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda onun Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde yaşadığı, bilinen tek eserin Delîlü'l-İbâd olduğu resmî kayıtlarda geçmektedir.

Araştırmacının Sonçağ yayınlarından çıkan bu eseri Mart 2020 tarihinde basılmıştır. Bordo renkli kapağın beyaz renkli arka zemininde müellifin ve eserin ismi yer almaktadır. Kullanın kılavuzu anlamına gelen bu çalışma mensur ağırlıklı olup akâid alanını ihtiva eder. 374 sayfadan oluşan eser, on yedi bab üzerine inşa edilmiştir. Birinci bölüm şeytanın oyunlarından Yaratıcı'ya sığınma, ikinci bölüm besmelenin faziletleri (13a-20b), üçüncü bölüm zikir ve tesbihin önemi (20b-37a), dördüncü bölüm abdest ve gusül (37a-41a), beşinci bölüm namaz ve nafil ibadetler (41a-59b), altıncı bölüm zekât ve sadakanın faziletleri (59b-66b), yedinci bölüm üç ayların faziletleri (66b-87a), sekizinci bölüm hac ve umrenin faziletleri (87a-91a), dokuzuncu bölüm tefekkür, korku ve ümit (91a-98b), onuncu bölüm güzel ahlak (98b-104a), on birinci bölüm ilim ve âlimlerin fazileti (104a-111b), on ikinci bölüm Kur'ân'ın öğrenilmesi ve okunması (111b-114b), on üçüncü bölüm gıybet ve zinanın kötülüğü (114b-120b), on dördüncü bölüm tövbe (120b-128b), on beşinci bölüm ölüm ve kabir (128b-141b), on altıncı bölüm kıyamet ve cehennem belirtileri (141b-162b), on yedinci bölüm cennet ve nimetleri (162b-174a) başlıklarından oluşmuştur.

Birinci babda temel konu teavvüz olarak belirlenmiştir. Müellif bu konuyu Kur'ân-ı Kerîm'den ve bazı peygamber kıssalarından yola çıkarak izah etmiştir. İkinci babda besmelenin önemi âyet ve hadîslerden örnekler dille getirilerek anlatılmıştır. Eserde besmelenin köken harfleri ile bu harflerin remizlerinden

ORCID ID: 0000-0002-6052-969X

Geliş tarihi: 19 Ağustos 2020 / 15 Eylül 2020

*Arş. Gör. Dr. ; Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

bahsedilmiştir. Zikir ve tespihten bahsedilen üçüncü babda, zikrin ehemmiyeti olan kalpten ve kalbi aydınlatan ve karartan etkenlere değinilmiştir. Müellif, dördüncü babda abdest ve abdestten gelen temizliğin insanın hayatına kattığı değeri çeşitli kaynaklardan yaptığı alıntılarla anlatmıştır. Beşinci bab cemaat ile namaz kılmanın faziletleri; altıncı bab zekâtın gerekliliği, yedinci bab üç aylarda yapılan ibadetlerin önemi; sekizinci bab haccın farzları ve umrede dikkat edilecek hususlar; dokuzuncu bab ise ağırlıklı olarak tefekkürün sınıflandırılmasını ihtiva eder.

Onuncu babda güzel ahlak kötü ahlak ile mukayeseli olarak ele alınmış, on birinci babda ilmin önemi Kur'ân-ı Kerîm ve hadisler ışığında değerlendirilmiştir. On ikinci bab ilimle amel etmenin fazileti, on üçüncü bab insanların arkasından konuşup onu yermenin zararları, on dördüncü bab tövbenin tanımı ve çeşitlerini kapsamıştır. On beşinci babda ölüm ve ötesini tefekkür etmenin gerekliliği, on altıncı bab cehennem, son bölümde ise cennet tasvirleri üzerinde durulur.

Eser, her ne kadar mensur ağırlıklı olsa da manzum metinlerin mevcudiyeti bir hayli fazladır. Muhammed bin Sinâneddin manzum ibârelerle konunun ana fikrini vermiş, akabinde mensur metinlerle bu ibarelere muhakeme katmıştır. "Delîlü'l-İbâd" Kur'ân-ı Kerîm ve hadis kitapları olmak üzere çeşitli dinî kaynaklardan yararlanılarak te'lîf edilmiştir. Muhammed bin Sinâneddin'in çalışmasında birincil kaynaklara ulaştığı görülür.

Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri kullanılmakla beraber eserin sade denilebilecek bir üslupla kaleme alındığı görülür. Eserde "givürmek dirneşmek, turgurmak, dirgürmek, eyitmek, dirneşmek, çokramak gibi birçok arkaik fiil kullanılmıştır.

Özmen'e göre müellif eserinin bazı bölümlerinde abartılı anlatıma fazlaca yer vermiştir. Konu hakkında bilgi sahibi olan okuyucular açısından bu durum eserin değerine gölge düşürmektedir. Eserde iktibâs edilen âyet ve hadisler ile kullanılan Arapça ibâreler, bazen anlamlarıyla beraber verilmiştir. Araştırmacıya göre bu durum müellifin Arapçaya olan vukûfiyetini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Yazara göre Delîlü'l-ibâd'da iktibas edilen âyetler konunun muhtevasını pekiştirmek için referans kaynak görevini gördüğü söylenebilir. Eserde âyetlerin sayıları oldukça fazladır. Toplamda 182 âyet ve 33 hadis-i şeriften yararlanılmıştır. Eserde kullanılan âyetlerin inceleme bölümünde fazla yer kaplaması sebebiyle âyetlerin Latinize edilmiş hâli ve mealleri araştırmacı tarafından birlikte tabloda gösterilmiştir. Müellif, eserinde topladığı hadislerle konuyu açıklamış ve açıklamak istediği fikirlere kullandığı hadisi delil olarak göstermiştir.

Müellif eseri telif ederken Kur'ân-ı Kerîm ve Kütüb-i Sitte'nin yanı sıra Taberî, İmam Gazâlî ve Atâullâh bin Fazlullâh'ın eserlerinden yararlandığı görülür. Eserde tekrar eden Arapça, Farsça ve Türkçe cümleler sıkça kullanılmış, Arapça ve Farsça ibarelerin tamamı italik olarak verilmiştir.

Araştırmacı, eserin giriş bölümünde akâid kitaplarının tasnifi ve değerlendirilmesi hususuna değinmiş, nüsha farklılıklarını metinde izlenen yöntemler doğrultusunda ele almıştır. Müellif giriş bölümünden sonra birinci bölüm başlığı altında yazar hakkında bilgi vermiştir. Yazarın hayatı, edebî kişiliği ve eserleri bu bölümde incelenmiştir.

Özmen, ikinci bölümde eseri dil ve muhteva olarak incelemiş, eserin varaklara göre tasnifini "N1" nüshasına göre yapmıştır. Yine bu bölümde eserin telifinde yararlanılan kaynaklar hakkında bilgi vermiş, akabinde eserin üslup incelemesine geçmiştir. Ahenk unsurları, atasözü ve deyimler, edebî sanatlar, imla özellikleri, nazım şekilleri alt başlıklar hâlinde incelenmiştir. Muhammed bin Sinâneddin, eserinde devrik cümlelere yer vermiştir. Yüklemleri sonda olmayan devrik cümleler ve hitap sözcükleri eserde sayıca fazladır.

Esas metin akabinde sonuç bölümü verilmiştir. Araştırmacı tarafından yapılan bir takım tespitler ve eserin genel olarak özeti bu bölümde yer almaktadır. Özmen, eserin sonuç kısmında eserle ilgili literatür çalışmalarına değinmiş, Deflü'l-İbâd ile ilgili nüsha farklılıklarını izah etmiştir.

Sonuç bölümünü takiben özel adlar dizini, kaynakça, ve yazarın özgeçmiş bölümlerine yer verilmiştir. Özel adlar dizini sadece tenkitli metni kapsayacak şekilde hazırlanmış, çalışmanın sonunda ise, eser hazırlanırken yararlanılan kaynakların künyeleri verilmiştir. Çalışmanın son sayfasında ise yazar ile ilgili bilgiler mevcuttur.

Muhammed bin Sinâneddin'in şiirlerini incelediğimizde aruz veznini kursuz kullandığı dikkatimizi çeker. Şair, yazmış olduğu Türkçe manzumelerde 8 farklı vezin kullanmıştır. Aruz kalıplarından en çok hecez bahrini sık kullanılmış, mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün kalıbı bahr-i heceze en çok kullanılan vezin olmuştur. Eserde kullanılan diğer vezin kalıpları şunlardır: Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün, Fâilâtün fâilâtün fâilün, Müstefilün müstefilün müstefilün müstefilün, Mefûlü mefâilü mefâilü feûlün, Mefûlü fâilâtü mefâilü fâilün, Mefûlü mefâilün feûlün, Mefûlü mefâilü mefâilü feûlün. Müellif te'lîf ettiği eserde 4'ü beyit, 1'i kıt'a, 28'i nazm, 4'ü mesnevi ve 3'ü müstezat olmak üzere 40 Türkçe manzume kaleme almıştır.

Eserde geçen âyet, hadis ve diğer Arapça ibareler, çeviri yazıya aktarılıp italik olarak gösterilmiştir. Mezkûr deyişlerden kaynağı tespit edilenler ile diğer ibarelerin tercümeleleri dipnotta verilmiştir.

Hülâsa eseri genel olarak değerlendirdiğimizde şu tespitlerde bulunabiliriz: Birkaç imla hatasına rağmen eserin genel olarak titizlikle incelendiği görülür.

Araştırmacı mensur metinde nüsha karşılaştırmalarından; manzum ibarelerde ise vezinden yararlanarak metinde okuma hatalarını gidermiştir. Eser Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış ve o döneme ait dil unsurlarını barındırmıştır. Eserin klasik Türk edebiyatına katkısı yadsınamaz bir gerçektir. Bugüne kadar Delîlü'l-İbâd ile ilgili bütünsel manada akademik bir çalışma yapılmamıştır. Sadece 1978 ve 1979 yıllarında İstanbul Üniversitesi'nde lisans bitirme tezi olarak parça varak şeklinde çalışma yapılmıştır. Dolayısıyla bu kitabın tanıtılması bakımından araştırmacının eseri önemli bir literatür çalışmasıdır.

Muhammed bin Sinâneddin ile ilgili bilgiler sınırlı olduğu için yazar da onun hakkındaki bilgileri sınırlı tutmuştur. Müellif onun hakkındaki bilgileri bu eserden yola çıkarak toplamıştır. Bunun yanında eserdeki manzum bilgilerden yola çıkılarak muhtevanın biraz daha geniş tutulması mümkün olabilirdi. Ayrıca böyle hacimli bir çalışmanın dil ve üslup incelemesi de aynı doğrultuda genişletilebilirdi.

Kaynakça bölümünde dipnotta olmayan birkaç çalışmanın fazladan eklendiği tespit edilmiştir. Ayrıca bu bölümde bazı kaynakların sonuna nokta konulmadığı görülmüştür.

Eserde birkaç kelimenin yazımında ihtilaf söz konusu olmuş, yazım birliği sağlanamamıştır. Kimse, degül ve eydür kelimelerin yazımı gibi. Metinde çoğu yerde kimesne adılı geçerken birkaç yerde kimse zamiri olarak yer aldığı görülür. Bazı yerlerde eyüdür bazılarında eydür (s.202); çoğu yerde degül, 18 b ve 31 b varaklarında değil yazılmıştır.

Metinde tespit edebildiğimiz kadarıyla birkaç yazım hatası mevcuttur. Örneğin klavuz (s.18), iceleme (s.19) cemaatla (s.26), tevbe (s.29), vukfiyetini (s.41), yanyana (s.41), dâhil (s.87), Hz. peygamberin (s.158), te'ala (s.182), haya (s.234) vb.

Bazı ayetlerin numaraları ile bazı hadislerin kaynağının verilmediği saptanmıştır. s.111(133 nolu dipnot), 167 (265 nolu dipnot), 177(291 nolu dipnot), 179(292 nolu dipnot), 196(353 nolu dipnot), 206(371 nolu dipnot),224(409 nolu dipnot), 230(417 nolu dipnot), 238(439 nolu dipnot), 262(478 nolu dipnot), 340(624 nolu dipnot).

Bazı özdeyişlerin kaynağının verilmediği tespit edilmiştir. 276 nolu dipnot: "Ümmet günahkârdır, Allah bağışlayıcıdır-İmam Rabbanî", 218 nolu dipnot: "Tefekkür imanın yarısıdır"- İmam Gazalî, 234 nolu dipnot: "Çok konuşanın çok hatası olur, hatası çok olanın hayâsı azalır."- Hz. Ömer.

Kitabın inceleme kısmındaki metinler de tıpkı esas metin gibi transkripsiyonlu ele alınmıştır. İnceleme kısmının transkripsiyonlu olarak yazılması estetik görüntüyü bozmuştur.

Sayfa 308'deki 563 nolu dipnotta yazı stili ve puntoda farklılık mevcuttur. Bir sonraki basımda bu hususa da dikkat edilmesi elzemdir.

Yazar eserde anlam karmaşası olmaması için noktalama işaretlerini kullanmıştır ancak metin 15. yüzyıl çalışması olduğu için noktalama işaretine gerek yoktur. Çalışma sayfa numaralarına göre ayrılmış, paragraflar anlam açısından ayrılmamış bu da eseri tekdüzeliğe sokmuştur. Esas metin paragraflara ayrılırsaydı anlam açısından daha isabetli olurdu.

Son olarak diyebiliriz ki eser, disiplinler arası çalışmanın ürünü olarak karşımıza çıkmıştır. Delîlü'l-İbâd ile ilgili ilk ciddi araştırma olması hasebiyle eserin bilim dünyasına katkısı yadsınamaz. Çalışmanın akaid konularını içermesi bakımından ilahiyat alanını; didaktik mahiyette yazılmış mesnevi hüviyetinde olması ve manzum metinlerin mevcudiyeti eserin edebiyat alanının kapsamı içinde olduğunu gösterir. Akademik camiaya bu eseri kazandıran Dr. Öğretim Üyesi Abdulsamet Özmen'e mezkûr çalışması dolayısıyla teşekkür ediyor, eserin ilahiyat ve edebiyat alanına katkı sağlamasını temenni ediyoruz.

KAYNAKÇA

Özmen, Abdulsamet (2020); *Mehmed bin Sinâneddîn: Delîlü'l-İbâd*, Sonçağ Yayınları, 1. bs. Ankara.